

# Spis treści

*Marek Okólski*

## 11 Słowo wstępne

### CZĘŚĆ I. RAMY KONCEPCYJNE TOMU

*Agnieszka Fihel, Marek Okólski*

- 22 1. Przemiany cywilizacyjne, ludnościowe i starzenie się społeczeństwa
- 22 1.1. Długookresowe zmiany ludnościowe jako zjawisko historyczne i cywilizacyjne związane z modernizacją
- 26 1.2. Przejścia demograficzne
- 26 1.2.1. Sekularna równowaga demograficzna jako przestanka ontologiczna
- 27 1.2.2. Przejście demograficzne jako zmiana porządku (wzorca) reprodukcji ludności
- 29 1.2.3. Zmiany w strukturze demograficznej
- 29 1.2.4. Zmienna rola rodziny
- 33 1.2.5. Transfery rodzinne (międzypokoleniowe)
- 35 1.2.6. Rodzina epoki późnej modernizacji
- 36 1.2.7. Drugie przejście demograficzne
- 38 1.3. Przejście migracyjne
- 38 1.3.1. Przejście demograficzne a presja migracyjna
- 39 1.3.2. Przejście migracyjne – centralna część cyklu migracyjnego
- 41 1.3.3. Wzorce przejścia migracyjnego w społeczeństwie nowoczesnym i ponowoczesnym
- 45 1.4. Starzenie się społeczeństwa w trakcie modernizacji
- 45 1.4.1. Odmłodzenie struktury wieku na początku przejścia demograficznego
- 46 1.4.2. Czynniki starzenia się populacji w trakcie przejścia demograficznego
- 46 1.4.3. Przejście struktury wieku (*age transition*)
- 47 1.4.4. Starzenie się populacji – aspekt ilościowy i strukturalny
- 48 1.4.5. Starzenie się a transfery międzypokoleniowe w epoce późnej nowoczesności
- 51 1.5. Wyzwania dla starzejącego się społeczeństwa
- 51 1.5.1. Dywidenda demograficzna i jej następstwa
- 52 1.5.2. Wyzwania w podstawowych sferach życia społecznego

## CZĘŚĆ II. PRAWIDŁOWOŚCI/ANOMALIE LUDNOŚCIOWE W POLSCE Z PERSPEKTYWY DŁUGIEGO TRWANIA

*Marta Kielkowska*

- 66 2. Przemiany rozrodczości w Polsce
- 66 2.1. Uwagi wstępne
- 68 2.2. Początek przemian demograficznych na ziemiach polskich
- 70 2.3. Bezpośrednie determinanty przemiany rozrodczości po II wojnie światowej
- 72 2.3.1. Liczby kobiet w wieku reprodukcyjnym
- 73 2.3.2. Tworzenie rodzin
- 76 2.3.3. Zmiany płodności
- 80 2.4. Wybrane pośrednie determinanty przemian rozrodczości w okresie transformacji ustrojowej
- 81 2.5. Podsumowanie

*Marta Anacka, Agnieszka Fihel, Marek Okólski*

- 85 3. Niedokończone przejście migracyjne
- 85 3.1. Wstęp
- 86 3.2. Wzrost demograficzny i potencjał migracyjny (od końca XIX w. do 1939 r.)
- 90 3.3. Zakłócenia procesów ludnościowych w wyniku II wojny światowej (1939–1948)
- 94 3.4. Migracje w „kraju bez wyjścia” (od 1948 r. do lat 80. XX w.)
- 97 3.5. Emigracja pod przykrywką wyjazdów czasowych (lata 80. XX w.)
- 99 3.6. Stopniowe otwieranie granic (od 1989 r.)
- 102 3.7. Napływ do Polski (od 1989 r.)
- 104 3.8. Podsumowanie

*Agnieszka Fihel*

- 109 4. Przejście struktury wieku
- 109 4.1. Wstęp
- 112 4.2. Dane i metoda analizy
- 115 4.3. Wyniki analizy
- 115 4.3.1. Proces depopulacji
- 117 4.3.2. Przebieg procesu starzenia
- 120 4.3.3. Czynniki procesu starzenia
- 127 4.4. Podsumowanie

## CZĘŚĆ III. STARZENIE SIĘ POPULACJI Z PERSPEKTYWY MAKROSPÓŁECZNEJ

*Ewa Jaźwińska, Marta Kielkowska*

- 132 5. Konsekwencje społeczne starzenia
- 132 5.1. Starzenie się ludności a starzenie się społeczeństwa

|     |                                                                                                                                                                                         |
|-----|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 134 | 5.2. Katalog konsekwencji społecznych starzenia się populacji                                                                                                                           |
| 136 | 5.2.1. Zmiany w gospodarce i na rynku pracy                                                                                                                                             |
| 137 | 5.2.2. Zmiany w strukturze społecznej i relacjach międzypokoleniowych                                                                                                                   |
| 143 | 5.2.3. Zmiany w zakresie opieki i relacji opiekuńczych                                                                                                                                  |
| 147 | 5.2.4. Zmiany w zakresie systemów norm i wartości                                                                                                                                       |
| 152 | 5.2.5. Zmiany w partycypacji społecznej seniorów                                                                                                                                        |
| 154 | 5.2.6. Zmiany w polityce państwa                                                                                                                                                        |
| 156 | 5.3. Podsumowanie                                                                                                                                                                       |
|     | <i>Marta Anacka, Anna Janicka, Paweł Kaczmarczyk, Małgorzata Wrotek</i>                                                                                                                 |
| 162 | 6. Rynek pracy, system emerytalny i opieka zdrowotna z perspektywy ekonomicznej                                                                                                         |
| 162 | 6.1. Wprowadzenie                                                                                                                                                                       |
| 164 | 6.2. Efekty związane z rynkiem pracy                                                                                                                                                    |
| 165 | 6.2.1. Zmiany aktywności zawodowej                                                                                                                                                      |
| 171 | 6.2.2. Zmiany w produktywności                                                                                                                                                          |
| 174 | 6.2.3. Zmiany relacji pracy i kapitału                                                                                                                                                  |
| 175 | 6.2.4. Niedopasowania popytu i podaży                                                                                                                                                   |
| 176 | 6.3. Wpływ zmian struktury populacji na systemy zabezpieczenia społecznego                                                                                                              |
| 181 | 6.4. Starzenie się demograficzne a funkcjonowanie systemu ochrony zdrowia                                                                                                               |
| 181 | 6.4.1. Starzenie się a opieka medyczna                                                                                                                                                  |
| 185 | 6.4.2. Starzenie się a opieka długoterminowa                                                                                                                                            |
| 190 | 6.5. Starzenie się i inne efekty ekonomiczne – koncepcja dywidendy demograficznej                                                                                                       |
| 194 | 6.6. Podsumowanie                                                                                                                                                                       |
|     | <i>Maciej Duszczyk, Magdalena Lesińska, Kamil Matuszczyk</i>                                                                                                                            |
| 201 | 7. Upolitycznienie starzenia się społeczeństwa – perspektywa polityki ( <i>policy</i> ) i polityków ( <i>politics</i> )                                                                 |
| 201 | 7.1. Wstęp                                                                                                                                                                              |
| 203 | 7.2. Teoretyczne podstawy upolitycznienia starzenia się populacji                                                                                                                       |
| 206 | 7.3. Upolitycznienie starzenia się społeczeństwa w Polsce                                                                                                                               |
| 217 | 7.4. Podniesienie i zrównanie wieku emerytalnego dla kobiet i mężczyzn oraz prace nad tworzeniem systemu opieki długoterminowej jako przykłady procesu upolitycznienia (lub jego braku) |
| 217 | 7.4.1. Wiek emerytalny                                                                                                                                                                  |
| 220 | 7.4.2. Opieka długoterminowa                                                                                                                                                            |
| 223 | 7.5. Podsumowanie i wnioski                                                                                                                                                             |

# CZĘŚĆ IV. STARZENIE SIĘ POPULACJI Z PERSPEKTYWY LOKALNEJ/REGIONALNEJ

*Magdalena Lesińska, Kamil Matuszczyk*

- 228 8. Regionalna polityka demograficzna na przykładzie trzech  
wybranych województw
- 228 8.1. Wstęp
- 229 8.2. Regionalna polityka demograficzna – próba definicji
- 231 8.3. Przyszłość polskich regionów według badań i prognoz  
demograficznych
- 236 8.4. Reakcja władz regionalnych – możliwe działania modelowe
- 239 8.5. Wyzwania demograficzne i propozycje odpowiedzi na nie  
w dokumentach strategicznych w województwach: łódzkim,  
opolskim i zachodniopomorskim
- 240 8.5.1. Województwo opolskie – program Specjalna Strefa Demograficzna
- 242 8.5.2. Województwo łódzkie – plan przeciwdziałania depopulacji
- 243 8.5.3. Województwo zachodniopomorskie – program wspierania rodziny  
i systemu pieczy zastępczej
- 245 8.6. Realizacja regionalnej polityki demograficznej w trzech  
województwach: łódzkim, opolskim i zachodniopomorskim
- 250 8.7. Podsumowanie

*Agnieszka Radziwinowiczówna, Anna Rosińska*

- 255 9. Lokalna realizacja polityk senioralnych w obszarach  
partycypacji, integracji i opieki
- 255 9.1. Wprowadzenie
- 258 9.2. Polskie rozwiązania z zakresu polityki senioralnej i ich lokalna  
implementacja
- 259 9.2.1. Aktywność obywatelska
- 259 9.2.2. Integracja społeczno-kulturowa
- 260 9.2.3. Opieka
- 264 9.3. Metody zastosowane w badaniu terenowym
- 266 9.4. Wyzwania starzejącego się społeczeństwa z perspektywy lokalnej
- 267 9.4.1. Lokalna realizacja polityk w obszarze aktywności obywatelskiej osób  
starszych
- 269 9.4.2. Lokalna realizacja polityk w obszarze integracji społeczno-kulturowej  
osób starszych
- 271 9.4.3. Lokalna realizacja polityk w obszarze opieki nad osobami starszymi
- 279 9.5. Podsumowanie

*Anna Rosińska, Ewa Jaźwińska, Marta Kielkowska, Weronika Kloc-Nowak,  
Agnieszka Radziwinowiczówna*

- 287 10. Seniorzy i ich rodziny – migracje i rozwiązania opiekuńcze
- 287 10.1. Wprowadzenie

|     |                                                             |
|-----|-------------------------------------------------------------|
| 289 | 10.2. Metodologia badań                                     |
| 291 | 10.3. Sytuacja seniorów w społecznościach lokalnych         |
| 292 | 10.3.1. Gospodarstwa domowe                                 |
| 295 | 10.3.2. Zapotrzebowanie na opiekę                           |
| 297 | 10.3.3. Opieka a migracje                                   |
| 300 | 10.4. Typy rozwiązań opiekuńczych w rodzinach seniorów      |
| 302 | 10.4.1. Rozwiązanie opiekuńcze: doraźna pomoc               |
| 303 | 10.4.2. Rozwiązanie opiekuńcze: główny opiekun – rodzina    |
| 304 | 10.4.3. Rozwiązanie opiekuńcze: główny opiekun – instytucja |
| 305 | 10.4.4. Rozwiązanie opiekuńcze: luźna sieć opieki           |
| 306 | 10.4.5. Rozwiązanie opiekuńcze: gęsta sieć opieki           |
| 307 | 10.5. Podsumowanie                                          |

## CZĘŚĆ V. STARZENIE SIĘ POPULACJI W PRZYSZŁOŚCI

*Marta Anacka*

|     |                                                                                              |
|-----|----------------------------------------------------------------------------------------------|
| 314 | 11. Przyszłość demograficzna Polski. Dlaczego potrzebne są nam nowe prognozy                 |
| 314 | 11.1. Wyniki dotychczasowych projekcji populacyjnych dla Polski                              |
| 317 | 11.2. Ocena założeń i poprawności metod stosowanych w dotychczasowych projekcjach            |
| 317 | 11.2.1. Problem związany ze stosowanymi definicjami <i>ludności</i>                          |
| 318 | 11.2.2. Problem związany z pomiarem i przewidywaniem strumienia migracji zagranicznych       |
| 321 | 11.2.3. Problem niekwantyfikowalnej niepewności                                              |
| 322 | 11.3. Propozycja założeń metodologicznych do konstrukcji prognozy populacyjnej Mig/Ageing    |
| 324 | 11.3.1. Modyfikacja polegająca na zastąpieniu populacji faktycznej populacją rezydującą      |
| 324 | 11.3.2. Modyfikacja polegająca na zastąpieniu oficjalnych TFR wartościami skorygowanymi      |
| 328 | 11.3.3. Modyfikacja związana ze sposobem przewidywania przepływów migracyjnych z i do Polski |
| 328 | 11.3.4. Modyfikacja polegająca na ustaleniu horyzontu czasowego prognozy do 2060 r.          |
| 329 | 11.4. Wyniki prognozy Mig/Ageing                                                             |

*Anna Janicka, Marta Anacka*

|     |                                                                                   |
|-----|-----------------------------------------------------------------------------------|
| 334 | 12. Starzenie się populacji w warunkach dopełniającego się przejścia migracyjnego |
| 334 | 12.1. Prognoza migracji z i do Polski do roku 2060                                |
| 334 | 12.1.1. Założenia prognozy migracyjnej                                            |

|     |                                                                                                              |
|-----|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 340 | 12.1.2. Wyniki prognozy migracyjnej                                                                          |
| 342 | 12.1.3. Dopełnianie się przejścia migracyjnego w Polsce                                                      |
| 343 | 12.2. Wpływ prognozowanego strumienia migracji na strukturę wieku populacji Polski                           |
| 343 | 12.2.1. Cudzoziemcy w populacji                                                                              |
| 348 | 12.2.2. Dekompozycja czynników zmian wielkości i struktury populacji                                         |
| 351 | 12.3. Podsumowanie: zmiana roli migracji                                                                     |
|     | <i>Anna Janicka, Paweł Kaczmarczyk</i>                                                                       |
| 355 | 13. Wybrane problemy rynku pracy starego społeczeństwa w przyszłości                                         |
| 355 | 13.1. Prognozowane zmiany wielkości podaży siły roboczej                                                     |
| 365 | 13.2. Równowaga podaży i popytu na pracę w starzejącym się społeczeństwie                                    |
| 366 | 13.3. Cudzoziemcy na rynku pracy                                                                             |
| 374 | 13.4. Podsumowanie                                                                                           |
|     | <i>Paweł Kaczmarczyk, Małgorzata Wrotek</i>                                                                  |
| 377 | 14. Determinanty popytu i wydatków publicznych na opiekę długoterminową – doświadczenia Polski na tle Europy |
| 377 | 14.1. Wprowadzenie                                                                                           |
| 379 | 14.2. Determinanty popytu i wydatków na LTC – wnioski z analiz empirycznych                                  |
| 379 | 14.2.1. Czynniki fundamentalne: wzorce zachorowalności i niesamodzielności                                   |
| 380 | 14.2.2. Czynniki społeczno-demograficzne oraz cechy gospodarstw domowych                                     |
| 381 | 14.2.3. Czynniki strukturalne: poziom rozwoju gospodarczego i polityki publiczne                             |
| 383 | 14.3. Dane i metoda                                                                                          |
| 384 | 14.4. Wyniki estymacji i dyskusja                                                                            |
| 391 | 14.5. Podsumowanie                                                                                           |
|     | <i>Marek Okólski</i>                                                                                         |
| 399 | Konkluzje                                                                                                    |
| 405 | Indeks rzeczowy                                                                                              |
| 419 | Noty o autorach                                                                                              |
| 422 | Abstracts                                                                                                    |